

O‘ZBEK TILIDA SO‘Z TURKUMLARINING TASNIFI VA TAVSIFI

Muallif: Olimjonova Sadoqatxon Oybek qizi

IT va ijtimoiy-gumanitar yo‘nalishi

Filologiya: tillarni o‘qitish (o‘zbek tili)

25–06-guruh talabasi

Annotatsiya: O‘zbek tili grammatik tizimining muhim bo‘limlaridan biri so‘z turkumlari hisoblanadi. So‘z turkumlari til birliklarini ma’no, grammatik va sintaktik xususiyatlariga ko‘ra guruhlariga ajratish imkonini beradi. Ushbu maqolada o‘zbek tilidagi so‘z turkumlarining tasnifi va ularning asosiy lingvistik xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

Maqolada mustaqil va yordamchi so‘z turkumlari, ularning umumiy va farqli jihatlari, nutqdagi vazifasi hamda grammatik belgilariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, so‘z turkumlarining til tizimidagi o‘rni va ularni o‘qitish jarayonidagi ahamiyati yoritib berilgan.

So‘z turkumlarini to‘g‘ri tasniflash o‘zbek tilining grammatik qurilishini chuqur anglashga xizmat qiladi. Ushbu maqola filologiya yo‘nalishi talabalari hamda o‘zbek tili grammatikasini o‘rganayotgan tadqiqotchilar uchun nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: O‘zbek tili, so‘z turkumlari, mustaqil so‘zlar, yordamchi so‘zlar, grammatik ma’no, morfologiya, tilshunoslik, nutq

Kirish . Til insoniyat jamiyatida aloqa vositasi sifatida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u murakkab va yaxlit tizimdan iboratdir. Har bir til o‘ziga xos grammatik qurilishga ega bo‘lib, ushbu qurilishning asosiy unsurlaridan biri so‘z turkumlari hisoblanadi. O‘zbek tilida so‘z turkumlarini o‘rganish morfologiyaning muhim masalalaridan biri bo‘lib, til birliklarini tizimli ravishda tahlil qilish imkonini beradi.

Soʻz turkumlari soʻzlarning umumiy grammatik maʼnosi, shakl yasalishi va gapdagi vazifasiga koʻra aniqlanadi. Tilshunoslikda soʻzlarni turkumlarga ajratish masalasi qadimdan muhokama qilinib kelinmoqda. Oʻzbek tilshunosligida ham soʻz turkumlari masalasi turli ilmiy qarashlar asosida yoritilgan.

Soʻz turkumlarini oʻrganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Chunki tilni oʻqitish jarayonida grammatik bilimlarning poydevori aynan soʻz turkumlariga tayanadi. Ushbu maqolada oʻzbek tilidagi soʻz turkumlarining tasnifi va tavsifi ilmiy asosda yoritiladi.

Asosiy qism. Oʻzbek tilida soʻz turkumlari tilning grammatik tizimini tashkil etuvchi muhim birliklardan biridir. Soʻz turkumlari soʻzlarning umumiy grammatik maʼnosi, morfologik shakllanishi va sintaktik vazifalariga koʻra belgilanadi. Ushbu mezonlar asosida oʻzbek tilidagi soʻzlar anʼanaviy ravishda mustaqil va yordamchi soʻz turkumlariga ajratiladi.

Mustaqil soʻz turkumlariga ot, sifat, son, olmosh, feʼl va ravish kiradi. Bu soʻz turkumlari mustaqil leksik maʼnoga ega boʻlib, gapda muhim sintaktik vazifalarni bajaradi. Otlar predmet va hodisalarni nomlash xususiyatiga ega boʻlsa, sifatlar predmetlarning belgisi va xususiyatini ifodalaydi. Sonlar miqdor va tartib maʼnolarini bildiradi, olmoshlar esa ot, sifat va sonlarning oʻrnida qoʻllanib, nutqni ixchamlashtirishga xizmat qiladi.

Feʼl oʻzbek tilidagi eng murakkab va serqirra soʻz turkumi boʻlib, harakat va holatni ifodalaydi. Feʼlning zamon, mayl, nisbat va shaxs-son kabi grammatik kategoriyalari mavjud boʻlib, ular gapning mazmuniy aniqligini taʼminlaydi. Ravishlar esa harakatning belgisini, holatini va bajarilish tarzini bildiradi hamda feʼlga bogʻlanib keladi.

Yordamchi soʻz turkumlariga koʻmakchi, bogʻlovchi va yuklamalar kiradi. Bu soʻzlar mustaqil leksik maʼnoga ega boʻlmay, asosan grammatik munosabatlarni

ifodalashga xizmat qiladi. Ko‘makchilar so‘zlar orasidagi munosabatni bildirsa, bog‘lovchilar gap va so‘zlarni o‘zaro bog‘laydi. Yuklamalar esa gapga turli ma’no nozikliklarini qo‘shadi.

So‘z turkumlarini to‘g‘ri tasniflash o‘zbek tilining grammatik qurilishini chuqurroq anglashga yordam beradi. Ayniqsa, tilni o‘qitish jarayonida so‘z turkumlari nazariyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki grammatika asoslari aynan so‘z turkumlari orqali o‘zlashtiriladi.

Zamonaviy tilshunoslikda so‘z turkumlariga yangicha yondashuvlar mavjud bo‘lib, ayrim birliklarning chegaraviy xususiyatlari ilmiy bahs-munozaralarga sabab bo‘lmoqda. Bu holat tilning doimiy rivojlanishda ekanligini ko‘rsatadi. Shu bois so‘z turkumlarini o‘rganish nafaqat an’anaviy, balki zamonaviy ilmiy qarashlar asosida ham olib borilishi lozim.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilida so‘z turkumlari tilning grammatik tizimida muhim o‘rin egallaydi. So‘z turkumlari orqali so‘zlarning ma’no va vazifalari aniqlanadi, nutqning mantiqiy va grammatik to‘g‘riligiga erishiladi. Mustaqil va yordamchi so‘z turkumlarining o‘ziga xos xususiyatlarini bilish tilni chuqur o‘rganish va samarali o‘qitish uchun zarurdir.

So‘z turkumlarini o‘rganish tilshunoslik fanining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Ayniqsa, filologiya yo‘nalishi talabalari uchun bu bilimlar kelajakdagi pedagogik va ilmiy faoliyatda mustahkam asos bo‘lib xizmat qiladi.

Shuningdek, so‘z turkumlarining tasnifi va tavsifi tilning rivojlanish jarayonini anglashga, nutq madaniyatini oshirishga va grammatik savodxonlikni mustahkamlashga yordam beradi. Shu jihatdan, mazkur mavzuning o‘rganilishi dolzarb va muhim hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Abdurahmonov G'., Rustamov A. O'zbek tili grammatikasi. Morfologiya. – Toshkent: Fan, 1982. – 256–312-betlar.
2. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1995. – 145–210-betlar.
3. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – Toshkent: Fan, 2002. – 98–165-betlar.
4. Nurmonov A. O'zbek tilshunosligi masalalari. – Toshkent: Akademyashr, 2010. – 56–120-betlar.
5. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2006. – 180–245-betlar.
6. Qodirov M. O'zbek tili morfologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014. – 67–132-betlar.